

MEDICINA
ARADIENSIS,

QUAM
CONNOTAVIT ET DESCRIPTIS

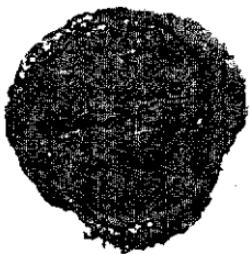
JOANNES LUDOVICUS
HAIDENREICH

MEDICUS ET PHYSICUS INCLYTI COMITATUS
ARADIENSIS.

TEMESIAE,

Typis Mathaei Josephi Heimerl. Sac. Caef. Reg. Majest.
Privil. Typographi.

Prof. Dr. POÓR FERENC
Bjánosék

PROOEMIUM.

Quintus labitur annus , quod illustre
Physici munus in Inlyto Comita-
tu Aradiensi suscepimus, non igna-
rus, quam arduum & momentosum,
quantisve cum difficultatibus & tædiis con-
junctum esset officium , quæ omnia tamen
me facile superaturum sperabam, non qui-
dem viribus meis , sed quod superiorum
meorum propensam in me benignitatem sci-
rem, unde novas & novas quotidie vires
expertus, audacior, omnem meam operam,
omnesque conatus meos eo intendi, vt &
ea, quæ ad sanitatem conservandam , & ea,
quæ ad morbos debite curandos pertinerent,
bene disquisita proponerem , atque ordinata
in usum ducerem: Verum Advenæ mihi,
adeoque novo in hac patria homini tanta de cli-

mate, tanta de insolitis morbis & absoluta aliter, quam alibi eos tractandi necessitate recitabantur, ut religioni mihi ducerem Sedulo omnia observare, ne Austriaco more medicinam incolis ad *Daciae* confinia faciens obessem iisdem, quare ante omnia regionis situm, aëris & tempestatum mutationes, aquarum facultates, incolarum mores, ac vivendi rationem, tandem methodum medendi usitatem considerare volui, ut certo certius quidquam statuere possem.

In regionis situ nihil, in vivendi modo multa, plurima vero in medendi ratione offendit, quæ morbos ex natura sua facile sanandos, admodum rebelles vel prorsus lethales efficerent, ut mirum non sit, Medicinam omnium artium præclarissimam, propter eorum, qui eam exercent, ignorantiam, & eorum, qui veros inter & Pseudo-Medicos non distinguunt, temeritatem, omnibus jam artibus inferiorem esse.

Regionem insalubritatis accusare nefas esset, quippe ea ex se non solum non insalubris, sed omnibus, quæ ad salubritatem locorum requiri-

requiruntur, indiciis locupletissima, montibus & planiciebus amoenè divisa, agrorum, pratorum, montium partim vitiferorum, partim sylvarum jucundissimarum fœcunditate, interfluentibus, *Marusio*, *Crisio albo* & *nigro* fluminibus grata varietate tam delectabilis, quam utilissima, ut merito dicam patriam, in qua nullus ager fallat agricclam, nisi quod spem ubertate superet. Dolen-
dum certe, quod saepe non sint, quibus di-
vendat, emtores.

Pauci ex pagis fere ducentis, cæteris ob defectum melioris aquæ salubritate cedere videntur, sed si considerem horum locorum incolas æque sanos, robustos, elegantisque formæ, habeo, quod dicam, aquam minus bonam iis nequaquam obesse, qui huic a teneris affveti sunt. Nec paludosæ aquæ, facile exsiceandæ vel derivandæ, quæ & Aradini & in quibusdam aliis locis post exundationes prænominatorum fluviorum non nullis annis diutius stagnant, distinctos generant morbos, & quando sub id tempus aliquando plures graviusve ægrotant homines, eorum segnities & spurea habitacula plus cau-

sæ habent, quam stagnantis aquæ exhalationes.

Multo minus accusare possum variabilitatem tempestatum & intemperiem mutantis in horas aëris, aut frigus nocturnum cum calore diurno alternans, quod nunquam tantum expertus sum, quod anni tempestati, aut calori diei, aut prægressæ alicui aëris mutationi non respondisset.

Frequentiam igitur morborum a vietu & potu: malignitatem a methodo medendi paſſim pendere adverte, quæ & plura alia, in inundicie, commoditate, juvamine miseræ plebis publicam civium salutem spectant. Cum ad hæc præpedienda, aut immutanda vires meas admodum imbecilles cognoscam, & insuper me neque tanta aut negligentia aut confidentia teneat, ut nescirem, quanta sit inter me & Viros in Regia Scientiarum Universitate constitutos diversitas, quorum Vigilantiæ commissum est per Inclytum hoc Regnum optimas in negotio sanitatis ordinationes disponere: ego tamen aliqua faltem ex parte vigore officii mei prodeſſe velim, constitui

stitui medendi methodum communicare, quæ in morbis, potissimum hic terrarum grassantibus, salutarior & magis rationalis, quam prius usitata foret.

Detestanda est ægros tractandi ratio : jam calefacta etiam ætaste hypocausta, rullo renovato aëre, suffocant ægros, jam intempestivæ venæ sectiones necessarium ad debitam circulationem demunt cruentem, jam liquor emeticus vomitus nulla arte compescendos, jam *Ricini* Semina seu Cataputiæ & *Alkermes* valida radix diarrhoeas consummentes aliaque mala excitant ; jam etiam arcana ad orcum plurimos deducunt.

Præjudicatæ adeo sunt plebejæ mentes, ut videntes plurium suorum interitum, a via semel ingressa, nequaquam recedant : æque honorifico Doctoris titulo salutant agyrtam quisunque is fuerit, et si eodem in loco antea rusticanos perfecerit labores, dummodo variorum morborum arcana sibi credita dicat : pro certa enim atque indubitate assurbitur veritate ; cuivis morbo singulare constitutum esse remedium, quod modo prorsus

inconceptibili miraculi ad instar illum profliget & sanitatem deperditam restituat, quare ad essentiam Medici nil aliud requiri autumnant, quam ut quis similia qualitercunque comparata arcana possideat. Paradoxa hæc omnia & magis adhuc paradoxa sunt, dum hujus vel alterius morbi arcanum applicatur, quin antea discutiatur, utrum revera sit etiam sit morbus, cui medicamentum arcanum opponitur. Et hæc est ratio, quod eadem in ægritudine innumera adferantur arcana, quorum alia ex natura sua innocua sunt; alia vero ideo persæpe non interimunt, quod natura deleterio pharmaco sit fortior: nocent tamen & innocua jam multum, quo confidentiam in bonos Medicos imminuant & ita remediorum ab iis præscriptorum infringant vires.

Sed longe magis per suosmet cultores dehonestatur saluberrima Medicina, cum & inter ipsos sint, qui de possessione arcanorum gloriantur & quando alterius legunt præscriptionem, quasi attoniti mirantur, non obiisse ægrum, confessim aliam ordinant medicinam, persæpe nonnisi Syrupo aliter colorante im-

inutatam. Quid inde aliud, quam summus
in Medicos contemptus?

Quid adeo jam aliud & melius facere potuissim? detegendi erant errores methodi medendi hucusque usitatæ & eerte detrimentosæ; alia communicanda erat, quæ et si adhuc imperfecta, in morbis tamen hic terrarum frequentioribus aptiora atque tutiora proponebat remedia: Pauca quidem, sed selectiora adnotavi, formulis simplicissimis & forma, qua potissimum sunt maxime efficacia, non tamen ideo nego dari alia plura, quæ efficacia. Egregium est monitum, ut medicus inter remedia, quæ vere efficacia sunt, illa in primis sibi commendata habeat, quæ ubiqui facile parabilia, quæ litu & vetustate non adeo facile corrumpi soleant. Ex selectis selecticra deruo eligat, justo tempore & maturè satis danda, non tamen reliqua ignoret medicamenta, quæ deficientibus aliis substitui possint loco horum, aut fortassis alibi facilius parabilia.

Non deerunt, qui hunc meum laborem inutili censem, quod existent celeberrimi

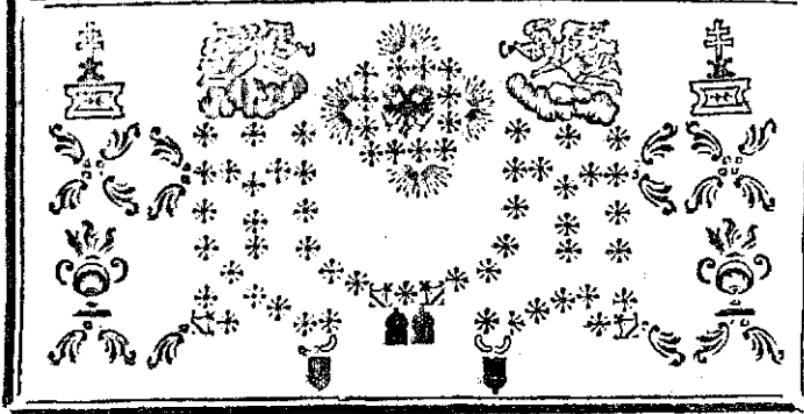
morum & hujus Ævi Medicorum facile Prin-
cipum SWIETENII, HÆNII, STÖRKII,
TISSOTTI, QUARINII, aliorumque opera,
in quibus accuratior morborum descriptio &
curandi modus proponuntur ; sed si irradia-
catum de diversis diversorum climatum mor-
bis præjudicium perpenderint, hosce meos
conatus non prorsus inutiles judicabunt. Lu-
bens fateor, me nil novi protulisse, sed om-
nia in memoratis & aliis non ignoti nominis
practicis adinveniri, ut omnes omnino Le-
tores monitos velim, ne opellam meam le-
gendo tempus inaniter consumant, qui ho-
rum Virorum aut legerint libros, aut legere
deberent. Libellus enim meus unice in com-
modum eorum conscriptus est, qui in J. Co-
mitatu Aradiensi ob loci distantiam, vel alia
de causa Medicum evocare nequeunt, aut
qui ibidem chirurgi ex defectu debitæ eru-
ditionis detrimentsam hucusque exerceant
praxim.

Res, imo verbatim exscriptæ voces
optimorum virorum, passim, & sine citatio-
nis honore occurrent; sit furto venia, illo-
rum enim verba, utpote disertissima, cau-
sæque

sæque meæ valde opportuna mutare nefas
duxi, & cavendum fuit interim , ne cita-
tionum numerus ad fastidium increaseret. ?

Tandem excusabit B. L, si quæ aut
non loco, aut non modo, quo debuissent,
dicta sunt, ut prodeßsem, seripſi , ab om-
ni vanitate, contradicendi aut inclarescen-
di studio longe alienus, ut apprime illud
CVI DII.

**Da veniam scriptis, quorum non gloria
vobis caufa, fed utilitas officiumque fuit**

C A P U T I.

De morbis in hoc libello descriptis.

Ex regionum varietate alii morbi in
hac, in illa alii frequentiores sunt;
ubi vero idem occurrit morbus, ubi-
que gentium eadem adhibenda est medela, &
nihil mutant regiones, quidquid claimitent igna-
ri. In Græcia HIPPOCRATES & HIPPO-
CRATE Duce apud Anglos SYDENHAMUS,
BOERHAAVE apud Batavos, Viennæ in
Austria HÆNIUS, alii alibi morbos oocurren-
tes more Hippocratico felicissime sanarunt, eadem
usus methodo in Comitatu Aradiensi, & ante-
hac in Croatia, fauste illa mihi successit, & me
hactenus,

hactenus, præfertim in dragosticis & prognosticis nunquam Græci Parentis fecellit doctrina, neque ullo arguento hucusque constitut, quod aut fecellerit quemquam, aut in errorem induxit, immo cum voluptate recordor, omnes, quotquot in Schola Hippocratica enutriti, HÆNII que eum explicantis vestigiis pressū inhærerent, felicissimos, alios autem, eosque etiam annosiores Practicos, qui monita COI aspernebantur, infortunatos plerumque fuisse.

Morbi autem, quibus ut alibi genus humani affligi solet, maxime hic locorum grassantur *febres intermittentes, dysenteriae, febres continuae remittentes, veræ bennitritæe*, ex una continua, aliaque tertiana compositæ, *febres ardentes & putridæ*: diversis in annis, vel iisdem annis, diversis in locis benigniores, paucis medicamentis, quin & hic illic, adhibita haud admodum laudabilis methodo, tandem cessant, paucis inde morientibus; alias iterum malignitatem quamdam adjunctam habent, ex quibus ii potissimum perennunt, quibus damnanda suo methodo medentes *exanthemata excitant*, pereunt tamen & illis & sua funera lugent, qui exquisitissima & alias summe proficia remedia in usum vocant.

Virus venereum nationi Wallachicæ gratissimum morbum ad communes referre non potui, quod rarissime illo inficiantur Hungari, Germani & Slavi, qui magnam sane incolarum partem constituunt; tum etiam, quod Wallachi ex innata

nata simplicitate indiscriminatim omnes morbos Syphilidis nomine donent & quasi glorientur, si ab agyrtis ad suffitus Cinnabarinos, ab aliis, qui chirurgiam aut medicam profitentur, ad salivationis tormenta damnentur, toto licet cœlo diversum circumferentes morbum. Hujus mali dum habuero uberiorem experientiam, publici juris facere non intermittam, idque eo majori animo exsequar, quando hosce conatus meos, et si non placuisse, faltem non displicuisse videro.

In causas inquirendo semper errores in sex rebus non naturalibus dictis commissos inveni 1mo aërem calidum, siccum, ventosum, nebulosum, post inundationes, aquasve effusas, luentes, crescentes, cum foetore spirantem, non satis renovatum: 2do cibos, potusque qualitate, vel quantitate peccantes: aromaticos, spirituosos, abusum carnium, piscium, in primis non recentium, defectum vegetabilium, fructus aliquando crudos, fatuos, panem non bene fermentatum, aut non satis excoctum: 3^{io} motum vel nimium in juvenibus, in aliis iterum deficientem: 4to somnum nimium raro, saepissime vigilias 5to conservetas evacuationes intermissas vel suppressas 6to animi affectus hic certe validiores.

Symptomata potissima sunt: frigus, horror, pallor, fitis, careberia, appetitus prostratus, intensior capitis dolor, calor, major minorve viarium prostratio, anxietas, pulsus jam exilis, jam fortior & durior, in ardentibus ex siccitate corporis

poris cum ardore digitum tangentis fere urente, urina parciore & rubra, quæ ab hæmitritæis Symptomatum intensitate differunt, & quod frigus non habeant tempore exacerbationis, sed æstum majorem.

Morbos putridos præcedit langvor, somnus inquietus, appetitus prostratus, dolor capitis, lumborum, spiritus fœtens & urina pellime olens, exacerbationes sine typo, pulsus ab initio celer, parvus, qui dein mutatur in fortiorum, atque si inflammatorii quidquam junctum fit, in duriorum; lingua est alba, os amarum, crebrius nausea, vomendi conatus, aut ipsi vomitus ægrotos vexant; urina est pauca, cutis interdum siccata, alvus constipata; quandoque Sudor copiosus & crebriores dejectiones, sed sine levamine notantur.

Nonnunquam adest subita & summa virium prostratio, accedunt animi deliquia, somnolentia sine somno, tendinum sublultus, tremor, urinæ pallidæ cum & sine sedimento; sæpius materia quædam furfuri similis per totam urinam inæqualiter dispersa est: Lingua muco albicante obsidetur & ægri quandoque pituitam insipidam vomunt: calor vix solet naturalem excedere & pulsus omni momento variat: Hic est decursus morborum vulgo malignorum ditorum, quo nomine etiam hic insigniuntur morbi exanthematici: *millaria*, *petechiæ*, *scarlatina* &c. morbi revera benigni nullam in medendo

do mutationem indicantes, solo regimine bono paucisque medicamentis, facile, breve curabiles.

Sæpius dolui & quotiescumque perversarum cum fatali plerumque exitu institutarum curarum recordor, semper doleo, beatum hoc regnum propter morbos tanta frequentia ac malignitate infames apud exterios male notari, qui nunquam sibi persuadebunt, pravam medendi methodum, his florentissimis temporibus, harum calamitatum causam existere. Nefandam hanc exanthemata promovendi praxim alii ex inscitia sequuntur, alii meliora edocti, deteriora tamen amplectuntur, ut divitias accumulent, cum videant præmia exigua determinari, si periculum non dicant morbum; periculosissimi autem judicantur morbi exanthematici, & illi soli Medici AESCULAPIO pares proclamat, qui exanthema varium generando, promovendoque malignum quidquam de corpore eliminare sciverint, neque quod timeant, habent, si moriantur ægri, quippe quavis absolvuntur culpa, modo unam & alteram excretionem promovendo, nihil eorum, quæ ad salutem conferre potuissent, intentatum reliquise videantur; plebejæ enim mentes (& quot non sunt in hisce terris?) efflorescentias, ut salutaria naturæ molimina ad vindicandum a morte ægrum arbitrantur, medicum suo officio defuisse clamarent, ægrotante ex acuto morbo citra efflorescentias pereunte.

Ut

Ut fortunæ meæ magis cconsulerem, ad hanc viam ineundam incitatus non semel fui sed sæpius; quamdiu vero mihi probatum non fuerit impune licere, publicam salutem nationis erroribus immolari posse, spreta vulgi opinione, ab HIPPOCRATE non recedam.

Omnes antea recensiti febriles morbi abeunt in sanitatem, in morbum alium, & in mortem.

Lætus in sanitatem exitus est, si illud irritans febrim producens ita subigatur, vel demulciatur, ut cum humoribus sanis per vasa moveatur, vel denique, dum solvitur, evacuetur, ut via insensibili, nempe per transpirationem, aut per evacuationes sensibiles, alvum, urinam, sudorem, hæmorrhagiam &c. quæ criticæ dicuntur evacuationes.

In aliud morbum transeunt, si febris non adeo valida sit, ut partes vitales, aut admodum obstruantur, aut destruantur, materies tamen morbi non satis evacuatur; quare ad alias partes transfertur, & obstructiones, inflammations, suppurationes, abscessus, hydropses, cachexias generat.

Morte terminantur, si validissimo motu, aut scrimonia humerum inducta vasa encephali, vel pulmonum, vel hepatis &c. valde obstruantur, aut destruantur.

Febre omnia moventur, propelluntur, subtilissima exprimuntur, crassa inspissantur, crudeli coquuntur, cocta evacuantur; quare febris non solum ut morbus est consideranda, verum etiam prout SYDENHAMUS notavit, ut naturae instrumentum, quo impura a puris separat. Hinc nonnunquam mitiganda, nonnunquam augenda, nonnunquam sibi relinquenda.

Cum ex pulsu adaugtus sanguinis motus noscatur, notandum est, pulsum in viris potissimum tardiorum sed majorem ac in feminis esse; gravidis celeriorem & primis mensibus variabilem, celeriorem quoque in hominibus minoris statuarum & in infantibus; quibus tamen simul mollior, senibus vero durior est. Item pulsus ad vesperas & post pastum frequentior.

BOERHAAVIUS & tota ante illum vetustas & quod vetustatis post illum est, ex pulsibus scivit & agnovit definitam cordis & arteriarum conditionem, tum indolem, copiam, motum humoris & ex his varia ad morbos: pauca quidem, sed in quibus plurimum est judicii.

Pulsuum modificationes perceptibiles, in differentiis vulgaribus pulsationum hactenus fuerunt --- *Pulsu fortis, debili, magno, parvo, duro, raro, æquali, inæquali, intermittente &c.* Sed jam doctiores digitorum pulpæ ultra possunt: jam advertunt organi speciatim affecti characteres; mutationum status organi alicujus definiti; mutationum

tionum organi in sanitate; mutationum in dispositione proxima ad morbum; mutationum in ipso morbo: Hoc autem characteres dat impressio variata pulsus, quam superficies spatii pulsantis, jam sub uno, jam sub pluribus digitis, jam in interstitiis extremitatum digitorum exhibit:

Hæc vero impressio consistit vel maxime: in eminentiis aut parvis undis plus minus sensibilibus, plus minus figuratis in aliquo spatii pulsantis loco; sive in elevatione plus minus notabili, magis vel minus circumscripta illius spatii; sive in aliis partis hujus arteriæ modificationibus; e. g. in quadam *complanationis*, *contractio-*
nis, *intersectionis*, *disruptionis* specie, arteriæ aut columnæ sanguinis, in spatio pulsante notata: Hinc distingunt in pulsu *Annulos* --- *Monticulos*, --- *Giblos* --- *Pyramides* --- *Superficies cristatas laceras* --- *Fissuras irregulares*. *fissuræ ollæ similes* --- *Bullulas* --- *Globulos sanguineos in longitudinem porrectos* & extenuatos instar jaculi aut aciculae --- *Corpuscula quædam rotunda*, quasi in longitudinem exorrecta, secundum seriem disposita, *fluxilia*, minus tenacia, instar guttularum aquæ intra duo vitra parallele fibi incumbentia effussarum, que ircent & redirent, prout ab angulis oppositis premerentur --- *Fragmen-*
ta borum corpusculorum --- *Fila*, quæ per cavum arteriæ trabuntur --- *Granula secca plus vel minus*, quæ frangi sentiuntur --- *Granula infernia* --- *Scintillas silice elisas* --- *Corpuscula rotunda impingentia in obſtaculum*, quæ ibi diſrumpantur, & quorum

fragmenta supra infrequens corporiscula resilient --- Digitorum pulpas, quæ contremiscant --- Aliaque. ---

Illas ego digitorum pulpas appello ! & hoc tactus est ! qui globulos sanguineos in arteria elongari, per cutim, per ipsas arteriæ membranas distinquit ; & illa corpuscula ita impingere, rumpi, fragmenta resilire ! Sed exaltati in usque hallucinationis gradum, imaginarii tactus specinina, quis non videt ? Quomodo enim unquam globulosam sanguineorum, quæ in ultimis fessuum adminiculis vix videoas ; quomodo fissuras arteriæ, granula & cetera characterum, citra phantasiam concipias ?

Neque Pulsuum organicorum ratio in angustiis authoritatis GALENI, FOUQUET, COULAS, MENURET & aliorum aliquot est. GALENUS imperatoris pulsum tangendo, morbum a stomacho pendere edixit ; & Medico Siciliensi affectum hepar --- Medici Galli, Parisiis, Monspellii, jam etiam in Hungaria omnia ex pulsu ---

Hoc aliquid ita dicere est ! sed quali affectione affectum stomachum, affectum hepar ? cur non proprius ? Scirrus, pituita, ulcus &c. Nimirum : nemo ita sanus stomacho, aut pectori, aut capite semper est, cui hoc subinde non doleat ; quod dum sic edicitur, credula plebs & cui omnia facile persuadeat Medicus, jam hac parte revera laborat : Et certe bene Dominus

nus Medicus ! ego capite , ego stomacho , ego pectore æger sum --- Hoc in fiducia hominum argumentum pro arte est.

Hanc doctrinam de pulsibus falsam & praxi detrimentosam agnovit Inclita Facultas Medica Parisina ; certe ad determinandas morborum species aut genera characteres in pulsibus observabiles nulli sunt ; quia characteres necessarii ad determinanda morborum genera & species , pulsus intrare non possunt : Adhuc , quod plus est : Pulsuum modificationes omnes in relatione varia , ad sexum , ætatem , temperamentum &c. in relatione ad actiones , explorationis modum , idiosincrasiam &c. &c. Sanitatis & morbi pulsus promiscue sunt ; quare ego BOËRHAAVII , HÆNII aliorumque ... vulgi scilicet Medicorum pulsibus contentus ultra nec quidquam audeo , bene gnarus , quod nihil in re sit & quod totum BORDEUI & MURETI , FOUQUETI , & complurium aliorum , de Pulsibus Systema plane arbitrarium sit & per se ipsum refellatur.

In urinis æque multi sapiunt , ac in pulsibus --- an non æque male ? mentiuntur , prorsumque idigni sunt , qui ad methodicos Medicos accenseantur , qui ex solis urinis & cognoscere morbos , & curare se posse , jactitant . Quippe variat urina sani hominis , & in eo ipso , & in aliis illi comparatis : tum ratione ætatis , sexus , temperiei ; tum etiam ratione tempestatis anni , & lex rerum non naturalium , adeoque & medi-

camentorum. Hinc, licet urinarum conspectus in praxi clinica admodum utilis, immo neces-
sarius sit, tamen ex sola urina, uti ex solo pul-
su nihil unquam certi eruetur, pari ergo passu
ambulant, qui aut urinam organicam, aut Pul-
sus organicos dari defendant.

Quæ modo de Pulfibus & urinis attuli, ad
instituti libelli rationem non pertinent quidem,
sed cum certas ob causas ea omittere non po-
tuerim, veniam fili abrupti dabit benevolus
lector.

Prognosis est diversa: quo gravior causa ir-
ritans, eo gravior morbus. Symptomatum ve-
hementia, temperamentum, vires ægri, consti-
tutio epidemica diversam faciunt prognosim.
Phtisici, exhausti, gravidæ accedente febre plus
aliis periclitantur.

Describenda modo forent signa, quæ pericu-
lum vel spem declarent, cum tamen ita immi-
mensum excurreret relatio, sufficiet ex HIP-
POCRATE adnotasse Prognosticum omnibus
totius corporis morbis commune.

Caput & pedes, & manus perfrigerari, alvo
& lateribus calidis, malum est. Optimum autem
est, totum corpus similiter calidum ac molle esse.
Converti autem convenit facile ægrotum, & in
attollendo se levem esse. At gravitas totius
corporis, & manuum ac pedum mala est. Si
vero

vero etiam cum gravitate lividi siant digiti ac
 unques, mors propinqua est. Si penitus nigre-
 scant, minus periculosi sunt lividis. Verum
 etiam alia considerare oportet; si enim facile
 fert morbum, & aliud quoddam ex bonis signis
 subindicat, morbus in abscessum vertitur, &
 partes corporis nigrefactæ decidunt. Testes &
 pudendum retractum, malum significant. Flat-
 um sine strepitu, ac crepitu prodire, optimum
 est. Melius autem est & cum strepitu exire,
 quam isthic revolvi; etiamsi tali modo progres-
 sus dolorem, & desipientiam significet; nisi spon-
 te flatum ita emittat. Ulcus lividum & siccum,
 aut pallidum lethale est. Decubitus optimus
 est, velut quis sanus solitus fuit; at supinum
 jacere, cruribus extensis, bonum non est. Si
 vero etiam delabatur deorsum ad pedes, deterius
 est. Lethale autem est hiare & dormire semper,
 & crura supine jacentis valde contracta esse ac
 divaricata. In ventrem autem decumbere, si
 quis non consuevit, delirium significat, & do-
 lores circa ventrem. At pedes nudos habere &
 manus, si quis non vehementer calidus sit, &
 crura disiecta, malum est: anxietatem enim
 significat. Ceterum erectum sedere velle, ma-
 lum est in acutis: pessimum autem in peripneu-
 monicis ac pleuriticis. Dormire vero oportet
 noctu, interdiu vigilare; contrarium autem ma-
 lum est. Minime vero laedi æger poterit, si dor-
 miat mane ad tertiam diei partem; verum po-
 stea somni mali sunt. Pessimum autem est non
 dormire, neque interdiu, neque noctu; aut enim

præ dolore & incommodo vigilarit, aut ab hoc
figno delirabit.

Breviter ita & generaliter descriptis morbo-
rum sic dictorum acutorum febrilium sympto-
matibus, causis, signis diagnosticis & prognos-
tis ad enarrandam medendi methodum me
converto, quæ mihi hucusque usitata fuit. Nil
novi habet hæc methodus, quippe non quære-
rem laudes in pharmacis noviter inventis aut
excogitatis, sed jam gloriolæ satis esse putavi,
qui semitam a magnis & indubitatae Authoritatis
viris demonstratam recte incederem & ego æque
hic, ac illi alibi congrua medicatione miseriis
humanis obvenirem. Erit igitur

C A P U T II.

D e D i a t a.

Hæc si fuerit apta, non minus, quam exqui-
siissimis pharmacopœorū mercibus mor-
bi debellantur: optimus SYDENHAMUS solo
potu tenui & copioso incipientes febres se sanas-
te testatur in propriis liberis & amicis, quibus
tamen exercitii consueti usum, & auram simul
liberio-

5

liberiorem dictav erat. Dolendum certe, quod medicorum multi ad ægros accersiti parum adeo hac de re cogitent, & illico, neglecta diæta, medicinas præscribant, quæ ingruente morbo, si non nocent, certe nil profunt, in progressu autem morbi prodesse possent. Communiter in initio omnium febrium acutaruin mixturam sic dictam Hoffmannianam, aut huic fere similem præscribunt, quod ideo forsitan faciunt, ut aliquid agant, ne nihil egisse videantur, quod maximo cum ægrorum detimento fit, dum eo tempore, quo hæc mixtura propinatur, diæta & remedia efficacia negliguntur, morbusque augetur. Regula est, quod, quo acutior, ideoque brevior morbus, eo parciora alimenta exhibenda: si contra: pleniora.

Decocatum, puls, tremor hordei, orizæ aut avenæ, cum melle; jura carnium, succo citri, aurantiorum acidorum, granatorum apud ditiores, apud pauperes tremore tartari, aceto, aut acetosa incocta, alterata. Juvat & sua acescens natura panis albus, bene coctus ac fermentatus, quem, dum longior futura videtur ægritudo, aut dum ejus apicem æger jam est transgressus, jusculis incoquo: pultes, affa poma, pyra, pruna cocta, & alii fructus horæi, præparatione correcti pro deliciis intermedio tempore conceduntur iis, qui nec ægrotant valde, aut prædictis appetitum sedare nequeunt. Criticis eva-
uationibus prægressis, reconvalentes, si opus est; blande purgari scilicet, & pedetentim tenerio-

ribus assūscere carnibus , ut & vini aqua diluti usui.

Decoctum hordei , vel avenæ , serum lactis cum vel sine melle & aceto , tepide , saltem ad mensuras duas , tresve & plures adhuc per diem assūendum , qua equidem in parte pauperes plerisque ditioribus dociliores . Nec onerantur inde , quod id parca quidem , ast repetita admodum copia hauriant : Decocta autem hæc sumenda sunt neque calida admodum , ne intempestivos sudores pellant , neque frigida nimis , saltem non semper , ne coagulent constringantque .

Aegris vehementer exæstuantibus cum sicca nullave alvo , singulis mensuris drachma una , duæ tremoris tartari vel nitri adduntur ; quo ejusmodi copioso demulcente , solvente ac saponeo potu sitis optime levatur & emendatur , egregieque præcavetur molestus in morbis sive vomitus , sive alvi fluor : acri , quod hæcce generaret , correcto , abluto , expulso . Unde fastidiosorum , nauseosorum , vomiturientium , vomentium Symptomata raro ultra bīdū perennant , & sordibus primarum viarum tam cito emendatis , appetitus ipsis in morbis renasci ut plurimum solet .

Continuo etiam hoc potu ipsum acre , quod vel a principio morbi vel eodem currente , humoribus innascitur , diluitur , inviscaturque ita , ut neque febrim , doloresve augere , neque subtilissi-

tilissimis vasis , staminibusque nervosis , ulla queat ratione nocere . Ex principiis Hippocraticis & Boérhaavianis clamarum est , infortunia in morbis curandis , qui a veneno , a Peste , a Malig- nitate sic dicta oriuntur , ex eo potissimum oriri , quod ægri haud satis potent ; quod & ad alios morbos jure merito applicari potest , siquidem secretiones abundantι sub potu longe minus , quam alias langueant , & ubi ab initio morbi similiis cura instituitur , vix cutis diu aridæ , lingueve exusta exempla videntur . Tandem perspiratio impedita , brevi redire incipit ; urina , alvus rarius intercipiuntur ; respiratio præ fuscitate solidi , fluidique densitate , laboriosa & anxia , cito facilior redditur ; laxatisque hac lege quibuscumque excretoriis organis , natura viam , qua vel juvantem , vel criticam materiem eli- minet , paucim patulam reperit . Tandem con- continua novi ejusdem liquidi admistione , novus chylus , sua aceſcens natura & aliud sanguini admistus corruptionem humorum , eorumque dissolutionem averruncat , præpeditque Petechias ac milliaria , quæ alias in his regionibus tam frequenter subsequuntur .

Fortunatarum curarum numerus satis abun- deque enarratam methodum probat . Opposi- tam quis non crudelem & exitiosam vidit ? Nonne homicida diceretur , qui alium inclusum teneret , eique necessarium negaret alimentum ? Quid aliud , quæſo , cum ægrotis agitur , qui- bus necessarius detrahitur potus & præter mix- turam ,

turani , quam vocant cardiacam , expellentem , nec gutta alterius liquidi conceditur.

Verum enim vero , quantumcunque in potu dando sint conscientiosi , tantum in exhibendis cibis laxiores sunt. Non solum juscula , sed & carnes , aliaque fercula per omnes culinares artes parantur , ægroto adferuntur , immo per vim ingeruntur ; atque si deinde febris augeatur , nequamquam cibi , sed debilitas æ gri , quod non sat is commederit , accusatur ; alia offeruntur , & hæc tamdiu , donec aut prorsus occumbat , aut fortior natura morbum devincat.

Nihil magis odi quam succulenta illa fercula ex jusculis bovis , gallorum gallinaceorum , columbarum , agnatis adeo deamata , debili ventriculo indigerendum farcimen præbentia ; & quorum furtivus usus non semel vehementes exacerbationes induxit , imo plures orco tradidit. Nihil nutrit , nisi quod digeritur , nihil vel perparum bilioso scatens humore ventriculus digerit. Sed hæc intelligere nequeunt necessarii , damnosus grex ; intelligere nequeunt aliud esse replere , aliud diversissimum nutrire , & quidquid non nutrit æ grum , nutrire morbum , & inter sententias HIPPOCRATIS non utilior , non frequentius in perniciem generis humani violata est ulla , quam hæc : *impura corpora , quo magis nutriveris , eo magis laedes.*

Aliquando pro felicitate ægri mox vomitu rejiciuntur, sed sæpius, quod longe pejus, remanent novum gravamen ventriculo, novum febri incitamentum & pabulum præbent.

Ubi discesserit morbus & omni febrili Symptomate liber æger sola premitur debilitate, plenior diaeta concedenda est, cuius requisita conditio sit, ut nimis nutrimentum molle (acre non ferrent ventriculi & intestinorum fibræ), facile eliciendum, non facile putrefactans nec nimis laxans adhibeatur. Materiam egregiam præbent caro vituli probe nutriti assata; ejusdem animalis lingua, thymus, pancreas; agnus tener; pulli gallinacei: E piscium genere, perca, lucius junior, fario, salmo, truta salmoneta, thymallus, cipryni fluviatiles in locis, quibus sunt indigenæ, dummodo omnia sic condiantur, ut nec pinquedine, nec nimia aromaticorum dosi alienæ omnino concilientur vires. Ex oleraceis adhibentur radices teneræ Sifari, Tragopogonis, Scorzonerae, Daucorum, folia Cichorei, Acetosæ, Lactucæ, Spinachiæ; de duabus posterioribus tamen notandum, quod nimis laxante & refrigerante virtute sæpe vel in stomacho diu immutata retinentur, vel diarrhoeam, qua incocta abducuntur, moveant. Turiones asparagorum; cinara-costæ vel ipsius cinaræ teneriores caudices non sunt contemnendi, cinaræ vero fructus, capita ut dicunt, debiles gastricas vires sæpe superant; ubique vero cavendum, ne quæ sapienter svasit

Me-

Medicus , in damnum ægri coqui culpa ruant. Fructus illi horæi , quorum succi expressi utilem morbis medelam præbent , in convalescentia comesti salubre sunt alimentum , modo maturi & ex mente TYSSOTI crudi usurpentur , quod coctione vires plerorumque pessimum dentur ; gratus aromaticus Sapor , cardiaca inde virtus , stimulans , antiseptica prorsus amittatur , & dannis caloris aut teporis accendentibus , gravantes , laxantes , flatuosi fiant. Perplures graviorum morborum curationes usu fructuum crudorum peractas graviores testantur auctores , nullam usu coctorum ; solus in hac jam patria quartanam ad maximam corticis quantitatem rebellem , bis icterum annosum felicissime fructibus crudis sanavi ; maxima autem quantitate comedendi erant , & vix aliud quidquam. Ita præscripsit BCERHA AVIUS tot utilium restaurator , quando non silente invidia ignorantia obfoletos fructus in forum medicum revocavit. Hunc ego sequar , & quantum potui , præter panem omnia alia prohibui alimenta , ne fermentatio ex assumitis variis in ventriculo oriretur : verum cum lacte , cum lacte ebutyrato usum fructuum horæorum concedere plane mihi absolum & absurdum videtur.

Cavendus usus carnium sanguine turgentium (quo plus enim sanguinis , eo plus nutrimenti & putredinis) , quales sunt omnes illæ , quas nigras vocant ; absoma sunt quoque ova , pessimæ placentaæ illæ tum pistoriæ , tum culinariæ ,
quæ

quæ obtuso blandientes palato , sanitatem irreparabili damno afficiunt , tot ærumnas parant , totque generant viscerum obstrunctiones , unde insanandi lanquores ; nec multo magis probantur offæ , alimentum illud pluribus adeo dilectum , consuetudine tam probatum , ut ut ventriculo infensum , & quod fibi interdicere profus debent omnes illi , qui morbis ex debili ventriculo aut laxa fibra laborant.

Unde ergo reconvalescentibus vires , quando vix aliquid comedent ? Sufficiens est dieta dictata , & quando nimium dejectæ vires errigendæ sunt , adest vinum , quo præstantius & jucundius cardiacum simul antisepticum & diluens non datur , quod etiam lubens concedo , ubi nimius non sœvit febrilis calor . Vini laudes ubique arripit HIPPOCRATES & in febre bilioſa præprimis extollit GALENUS , qui egregias tradidit cautelas : „ a vino , antequam morbus concoquat , omnino abſtinendum , at ubi concoqui cooperit , dandum tenue , aquosum & paucum vinum , ubi vero jam prope eſt , ut morbus solvatur , amplius eſſe offerendum . „ Quare nunquam erit vinum concedendum , ubi ſiccitas & calor major ægrum divexant . Optime datur , ſi duo cochlearia aquæ fontanæ cum æquali quantitate vini tenuioris , cum momento Sacchari vel ſucco Citri aut cumquodam Syrupo acido ter , quaterve de die ſumantur ; haufus hic ne minimum quidem calefacit , ſed temperante potius vi gaudet , appetitum , vires & animos erigit ,

erigit, coctionem & secretiones optime adjuvat, simulque quisquilias putridas, si quæ superessent, prorsus delet.

Innumeros circa diætam tum sanorum tum ægrotorum errores quotidie observare licet: diætæ neglectæ effectus frequens est morbus, quem Hungari *Tsómór* appellant, & multi ad Endemios referunt morbos; de quo ea referam (nescio quidem an satis suo loco & bene) quæ JACOBUS FUKER in suo de salubritate & morbis Hungariae Schediasmate adnotavit:

Hungaros, & non solum illos de plebe, si quocunque tandem morbo corripiuntur, non facile aliud quid accusare, quam *Tsómór*, plane ordinarium est, ut adeo hic, & febris calida vel frigida, totam illorum Nosophoriam vix non constituant. Latè conceptus! & quos non facile concipias, & qui multis jam erroribus ansam dederint! Ipse etiam plerumque morbus Hungaricus audit, & magnæ famæ est apud homines, qui rem ignorant, & quadam imitatione in speciem scribunt, quod ab aliis scriptum invenerunt, & narrant, quod sibi narratum est. - - - - -

TSÖMÖR Hungaris nauseam significat, & fastidium ciborum a prævia ingluvie habere *megtsómóreni*; & hoc proprius morbus est, & ejus causa, quod tantopere singulare creditur. Notum est, Hungaros & gulæ indulgere, & cibis de-

delectari, ad faciendam nauseam aptis, pinquioribus carnibus, suillis in primis, oleribus & farinis cum multa illarum carnium pinquedine &c. --- Morborum ex ventriculo & intestinis oriundorum longa nimium series est, & vix aliquis, qui inde oriri non posset. Sed ingluviei & unus in vorando excessus, alimentis aliunde affuetis & sanis, ut vitium in sola abundantia assumitorum sit, primus effectus nausea est; inde Vomitiones, Cardialgiæ, Anorexiæ; inde Diarrhœæ, febres omnis generis &c.

Praxis autem morbi *Ts'mir* Hungaris usitata magis singularis est, quam ipse morbus. Dum nempe aliquis heluo ventriculo ab ingestis ægrotare incipit, nauseas, lasitudines, horrores, febres habere; proccumbit primum humi in ventrem, quantum potest, in longum exporrectus, accedit, composito in ceremoniam vultu, & cum apparatu medicinali saga Medicatrix; dorsum primum leniter juxta articulos spinæ allio & butyro aut aceto calide perfricat, augendo subinde pressionem, ut cutem tandem atterat. Fit illa operatio cum eminenti acuto articulo compositi in pugnum pollicis, non sine cruciatu agrorum. Qui fortiores sunt, ambulationes alicujus in dorso suo sustinent, in hunc æque finem. Videtur utraque operatio non inanis esse; saltem pressionem ventriculi & intestinalium in contenta sua adjuvat. Frictione utendum, ubi digerendum in eo, cui copia nocet, aut alendum id, quod tenui & infirmuni

est. --- Sed quemadmodum ex primo primarum viarum vitio innumeri & ingentes morbi nasci possunt, ita hæc ipsa improvide, & non impune sæpe fit operatio; imprimis si morbus ultra primas vias jam processerit. Quis enim dubitabit, violentas illas frictiones, pressiones & commotiones nocere non posse, ubi sanguinis semel moles in febrem commota est, aut nervorum Systema irritatum, aut solida in violentiores contractiones exagitata, aut materia morbifica sanguini, aut cui humori speciatim remixta, aut quo loco speciatim hærens? --- Symptomatica autem ventriculi vicia cum etiam multa sint; cum inappetentiae, nauseæ, vomitiones, cardialgiae &c. etiam citra ventriculi vitium sæpe ad-sint; in errorem vulgus delabi necesse est, quod eadem a primariis morbis & causam a causa non dignoscit. Ita ergo Hungaris omnis moribus, qui aliquando ventriculi debilitatem pro Symptomate prædominante habet, & cui aliquando ingluviem præcessuisse recordatio est, pro *Tsómór* habetur; non spectato ---, re utique solis Medicis spectabili, & hoc non omnibus, --- quantum morbi partium corporis inter se contentiant, & quantum in progressu, decursu, tempore, diuturnitate, alterentur.

Et hæc fere historia morbi *Tsómór* habet; singularis prorsus nihil. --- Nihil endemici, nihil characteris in eodem est, quod eum ab aliis aliarum regionum morbis dictæ causæ effectibus diversum notet; unico excepto, si vis, nomine.

Nam

Nam hcc quoque consuetum habent Medici, ut, si alio idiomate notissimus etiam morbus aliter audiat, eundem jam pro alio habeant; adeoque plures fingant morbos, quam natura; qui enormis morborum catalogus medicinæ progressibus obicit quidem, nullatenus vero favente cœlo numerum morborum auxit.

Ratione diætæ id adhuc notari meretur: assuetis plus nutrimenti dandum esse. Sic Illust. van SWIETEN historiam strenui potatoris habet, qui venæ sectione, vietu tenuissimo, & dilutissimo potu ad extrema fere redactus vini Rhenani poculo, & jure carnium refocillatis viribus brevi e periculo morbo evasit. Item senes facillime jejuniuni ferunt, secundo ætate consistentes; minime adolescentes, omnium minime autem ex his, qui inter ipsos sunt alacriores.

Reconvalescentes saepius, sed parcus comedant facile digerenda, nec variae speciei alimenta. Cœna sit parca; tum quia convalescentes ad vesperas ut plurimum pejus valent, tum quia somnus inde turbatur.

C A P U T III.

*De Aere, decubitu, aliisque circa Ægros
moderandis.*

Aëre aut debito frigidiore, aut calidiore, nihil ægris perniciosius. Ratius cum ægro, ejusve custodibus propter frigidorem belligerandum, sed ut plurimum propter calidorem. Pessimus apud plurimos & medentes, & ægrotantes adhuc viget mos, ut acutis in morbis & foeminæ puerperæ sub lecti stragulis quasi sepeliantur, ac tandem calore tum cubiculi, tum proprio suæ atmosphaeræ circiter suffocentur, & citius non liberantur, donec aut convalescant, aut obeant, quod postremum sæpiissime evenit.

Athmosphæra ægrotantium non renovata, magis incalscit, magisque, ut demum ad calorem illum, qui hominis est, accedat proprius, & præterquam quod calore noceat, nocet & putridis, quibus continuo imprægnatur, ægri exhalationibus foeta. Hinc,

I. Respiratio anhelosa, difficilis, quam quisque sanus, ejusmodi ægrum invilens, in se experitur. Si sanguis olim sat commode pulmones permeabat, jam cum labore transit, quæque nondum adfuerat Peripnevmonia, jam nasci eam in proclivi est. Nonne ipsi nos ardente Sirio, in respirando deficimus, ni aut vento, aut artificio aër mutetur? In aëre æstuante, qui motibus se & validis, & diuturnis exercet, aut Peripnevmoniam sibi consciscit, aut alium ex genere acutorum morbum. In morbis acutis motus est ingens, cui si calidissima Athmosphæra jungatur, intelligimus facile, quantis anxietatibus miseri ægrotantes torqueantur.

II. Nihil potentius expellit sudores, quibus aut crudo in morbo, aut per sudores non solvendo, nihil excogitari calamitosius potest. Subtiliora e sanguine dissipantur, reliqua incrassescunt: idque sæpe ita, ut nova liquida cum iisdem vix ultra commisceantur, sed & præterfluant, & avolent cum sudoribus.

III. Insomnia, deliria, oriri inde apta nata. In nimio æstu quisque sanus aut vix dormit, aut dormit turbulente.

IV. A nimio frigore suscepto pessime afficiuntur, sudore, aliqua saltem corporis in plaga, per vim introverso. Quod cum Medici metuant, ostia quæque, & fenestras, & rimas religiose claudi curant: sed & eo gravius, ut mox constitutæ ægros angunt. C 3 V. Ex-

V. Exanthemata varia hinc oriuntur: Miliaria alba, rubraque, petechiae &c. Quæ periculi saepe plena cum sint, sua malignitate multos, morbo principe cæteroquin emersuros, interimunt.

VI. Aegros hic agendi modus & tristes reddit, & difficiles, & niorofos, suoque cum damno immorigeros, sitibundos, ardentes, aridos, exustos.

Quæ profecto omnia ut præcaveantur, maxima cum cura aërem perpetuo temperatum eumque renovatum conciliare ægris studeo. Cubile moderate calidum pro possibilitate mundatum exigo. Æstate, ubi calidus, & siccus aër non solum portæ, & fenestræ speriendæ, ita tamen ut transitus aëris per has oppositas impediatur, sed & aqua frigida perse, apud potentiores cum sale ammoniaco, nitro in pavimentum, & ad parietes respergenda, sic gratum, & tutum refrigerium conciliatur. Rami florentis sanibuci, aut fraxini, salicis, betulæ, populi, rosarum &c. aquæ immersi eandem absorbent, & exspirant, aëremque sicciorum corrigunt. Eodem scopo inserviunt linteal satis ammoniaci, aut nitri muria madida in cubilibus suspensa.

Tempore pluvioso, & humido accenso ligno juniperino cum ejus granis cubicula fumantur, præstat id, cum flamma perficere. Aceti etiam vapore aër frequenter lustratur.

Aëre.

Aëre renovato debiliores ægros in lecto quotidie paulisper errigo, ut pulvinaribus dorso, & capiti subsistratis sedeant, paulo melius valentes lectis eximo, ut corpore bene tecto sedibus, & si morbus aut balnea, aut pediluvia poscat, eodem tempore commode iis insideant: qua ratione, atque tractandi methodo multum refocillantur ægri, eorum calor longe melius, quam per frequentissimas venæ sectiones, & largissima refrigerentia temperatur, & dispositio in putredinem præcavetur. Cæterum modus ægros tegendi suis in lectis petitur tum a tempestate anni, tum ab eorum commodo. Unica regendi regula est, ut caleant moderate. Id enim usu aliis, & mihi comprobatum est, aliisque omnibus comprobabitur, quo diutius ægri suis sibi integumentis tumulantur, eo eos fieri, qui se leant erecti, ineptiores; quo erigantur cerebrius, eo alacrius eosdem surgere; sane magna pars debilitatis ægrotantium hinc oritur. Nonne sanum robustumque virum aëre multum calente, nec renovato, in lecto sub stragulorum pondere octiduo inclusum, debilem redderemus, & ægrotum, anxieque respirantem? Nihil e contrario, quod ægros adeo refocillet, nihil quo delectentur impensius; nihil etiam, quo reddantur in somnos proniores. Raro enim abest, quin in lectum repositos blandus unius, alteriusve horæ somnus prehendat, quo etiam multum facit lectus interea temporis refectus, siccatisque, aut mutatis linteis plane amoenus.

Indusia, aliaque vestimenta mutantur, quando pravis ægri exhalationibus cutaneis inquinata, vel urina, foece, vomitu, conspurcata, horrendaque foetore sunt, quando molestis haud raro insectis scatent. An tale indusium relinquendum, quod totam ægri atmosphærā co-inquinat, quod eundem & respirando, & deglutiendo, & cutis poris imbibendo, suas proprias sordes forbere, cum humoribus suis commiscere, eosdemque corrumpere cogit. Iam infecta consideremus; Cimices scilicet, pediculos, pulicesque. Quam ingrata societas est! quam molesta, quam frequens somni, ad coctionem adeo necessarii, turbatrix! eo autem magis formidanda, quo ægri ad depellendam, capientdamque eandem, imbecilliores sint; Quapropter & capita prope pectuntur, ne infecta aut somnum arcent, aut alias invadant partes. Minus apud melioris sortis homines pediculorum, haud vero cimicum, pulicunque metus est; neque apud hos, quam apud illos minor conspurcandorum linteaminum, indusiorumque occasio est; ac propterea non minore munditiae sollicitudine indigent. Quamobrem per omnem morbi decursum, sordidis, atque conspurcatis de corpore, lectoque rejectis, munda, sicca tepidaque reponenda.

Hinc respiratio ægris nunquam redditur anxia ab aëre, putridaque eorum Athmosphæra. Quæque ratione morbi talis est, ea nedum laboriosior mala arte redditur, sed potius alleviata.

viata. Nunquam hinc sudores contra morbi naturam exprimuntur. Etsi in acutis habentur moderato sub tegmine sudores sive levantes, sive critici, ægris nihil mutandum. Vetus tunc est lecto eximere illos ne frigeant; vetitumque gravius eos tegere, ne vexata nimium natura debilitetur.

Non arridet, fateor, vulgo hominum salutaris hæc methodus, quin potius eam exosam habent, & quamcunque aëris temperaturam ægro salubrem conciliare studet Medicus, nil efficitur, sed illo vix limina egresso, contingitur illico æger, quo solebat modo, januæque ac fenestræ, eo usque obfirmantur, donec expectetur denuo. Quam capitalis hostis homo homini est!

C A P U T IV.

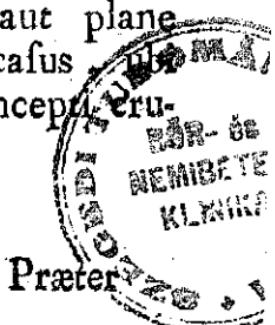
D e M e d i c a m e n t i s.

In acutis princeps remedium est venæ sectio, qua optime ad debitum moderamen febrim reducere possumus; requiritur enim, ut febris nec nimium exorbitet, nec nimis langueat natura,

tura, hinc febris nonnunquam mitiganda, non nunquam augenda, nonnunquam sibi relinquenda. Pulsus naturaliter mollis, liber, plenus, fortis, æqualis, nec nimis celer febrim ad justum moderamen ductam esse docebit, quare ubi pulsus nec nimis fortitudine, nec nimis debilitate peccaverit, totum negotium naturæ committendum est. Multoties debilitas in pulsu accusatur, mox ab initio morborum cum prostratione virium summa, incusatur malignitas, cardiaca sic dicta in usum vocantur, negligitur per quam necessaria sanguinis detractio, & ægro pessime consulitur. Hæc enim non vera, sed spuria est debilitas, simulata, & apprens obvenit ab oppressione virium vitalium per abundantem, & peccaminosam sanguinis spilli, vel immeabilis copiam, adeo ut cor obrutum & copia sanguinis quasi sepultum, vix quidquam virium in propellendo sanguine ad extremas usque vasorum angustias exferere possit. Stagnat tum sanguis inter cava arteriarum, flagrante coalescit, coalitus putreficit, dissolvitur. Summum in hoc casu cardiacum est v. s. & ea quidem repetita tam diu, donec pulsus insurgat liberior, fortior, & evolutior, quo vires vitales resurgent, & coctio perficiatur. Jam vero prudentia hic Medici veram inter, & spuriam debilitatem distinet. Aliquam sequentia signa lucem dabunt; 1. si morbus fuerit in sui principio, vel saltem non nimis distans ab illo. 2. Si corpus fuerit sanum, juvenile, plethoricum. 3. Si nullæ sensibiles adhuc evauationes

tiones prægressæ. 4. Si nulla sint signa sordium circa præcordia hærentium, nulla suspicio verum, morbi putridi, aëris non renovati, aut pallionis hystericae, quæ miras sæpe in pulsu mutationes excitant; 5. Si sub ipsa v. s. pulsus ad attacum fiat evolutior, fortior, liberior quod infallibile est debilitatis spuriæ criterium.

Crusta inflammatoria (probabile nihil aliud, quam serum, viscosum, concretum) argumentum reiterandæ venæ sectionis non dat. Nec tempus definiri potest, ultra quod institui cum fructu non potuit. Quocunque enim morbi tempore etiam prostantibus Exanthematibus quibuscumque, febrilis impetus adeo insurgit, ut metuendum, ne sibi relictum corpus destruat, utilis, imo pernecessaria est missio sanguinis. Falluntur illi, & pessime errant, qui sese ad diem quartum stringunt, & piaculo sibi ducunt, ultra quartum diem unquam venam aperire, quasi in illorum arbitrio staret, mandare posse febri, ne ultra quartum diem amplius exorbitet. Nosco tales gloriofos, qui se jactant sub illorum cura morbos acutos ultra quatriduum non durare, lubens scirem, quid respondeant, quando post 20um etiam diem inter spem, & metum futuræ sanationis visitant, aut plane deserunt ægros suos. Certe sunt casus post vigesimum diem, morbi quasi incepit, erudiique cura posceretur.

Præter

Præter haec specialius attendere juvat, & imprimis considerare ætatem, sexum, temperamentum, vires, consuetudinem, & ipsum morbum. Sic Juvenes, plethorici, & fœminæ communiter largiore ferunt phlebotomiam, item macilenti, cum his sanguis, plenioribus vero caro abundet; item morbi vernales facilius v. s. admittunt, quam autumnales, dum priores plus de inflammatorio, de putrido posteriores plus participant. In morbis a suppressis evacuacionibus sanguineis liberaliores nos esse oportet in venæ sectionibus; minori e contra sanguis mittendus in hystericis, hypochondriacis, male nutritis, infantibus, & senibus, in quibus vero non tam annos numerare, quam vires ægrotantis æstimare prudentis est. Magna etiam circa gravidas, & puerperas cautela requiritur. Hirudines, & scarificationes v. s. substitui possunt.

Post sanguinis missionem pro re nata pediluvia tepida, *calidiora nocent*, cum furfuribus, & modico sale adhibentur, & ubi humores a partibus revellendi indicatio est, tepida epispaistica Nro 1. leniora, vel fortiora plantis pedum, furis applicantur. Contra immanem capitis dolorem epithemata ex pane fecalino cum aceto conducunt.

Vesicantia vero applicantur, quando factis debitibus evacuationibus morbus in sua cruditate persistit, pulsus a sua duritie nihil remittit, celerita-

leritatem eandem , & suppressionem retinet , mi-
rum tunc in modum pulsus ex inæquali magis
æqualis , moderate celer , & liberior fieri incipit .
An hoc præstant phlogisticum dividendo ? an
quod vi sua specifica , & nervis amica , spasmis ,
convulsionibus , subsultibus tendinum , tremori-
bus , aliisque nervorum affectionibus potenter
resistant , aut si jam adsint , sopiant illas , mo-
derentur ? an quod materiem a loco periculoso
re in locum minus periculosum derivando
revellant ?

ILL van SWIETEN docet , vesicantia non
adeo tute adhiberi , ubi humores dissoluti ,
acres , in putredinem vergunt ; quod nimirum
putredo a cantharidibus augeatur , ideo Synapi-
fimos acerrimos tali in casu præferendos , simul
etiam monet , quod si vesicantia indicentur ,
magis convenire plura , & repetitis vicibus ea
apponere , quam aut nimis diu relinquere , aut
majori cantharidum copia nimis acria reddere ,
sic dolores , exulcerationes , stranguriæ , aut alia
mala optime evitari . Stranguriæ emulsa Nro 2.
leni camphoræ virtute imbuta , quam maxime
opitulari solent .

Delicatulis emplastrum de galbano plantis
pedum applico , applicatur etiam allium , Ra-
phanus , Ranunculus , antiscorbutica alia . Cæ-
terum cui parti applicanda sint vesicantia , sva-
debit sedes morbi , & prudentia Medici . Ad
ipsum doloris locum & in morbis pectoris ad
furias

suras optime applicantur; est enim mirus inter suras & pectus consensus.

Veniunt clysmata Nro 3. quotidie, si alvus non respondeat, injicienda. Immo licet alvus clausa non sit, modo siccitas major observetur enemata emollientia, diluentia, bis, ter de die applicanda sunt. Quibus efficietur, ut alvus nunc minus, quam artea moveatur. Acre enim expellunt, aut dilutum saltem infirmant, quod irritando alvum copiosiorem producere valet; fotu etiam blando venter emollitur, concreta in tenuibus intestinis calido eorum accubitu solvuntur, redunduntque, quæ profluant, apta. Obstructa hepatis, ventriculi, renum, ureterum, uteri resolvuntur blando, eoque humanum parumper superante calore. Per bibula etiam, quibus & crassa intestina gaudent oscula, absorptus humor diluit humores, nutrit, emendatque siccitatem.

Nonnunquam ad revellendum a partibus superioribus clysmata revellentia Nro 4. indicantur: ut in graviori dolore capitis, oculorum &c.

Remedia interna præter decoctum hordei, avenæ &c. quæ capite de Diæta recensebantur, & sola aliquando sufficient, petuntur ex acidis, saponaceis aperientibus. Infusa radicum faniculi, florum sambuci, althææ, rhocados, chærefolii, bederæ terrestris &c. Nro 5. Decocta radicum althææ, graminis taraxaci, cichorei, Bardanæ, scorzonoræ, foliorum

rūm malvæ, althæe, parietarie, acetosæ, acetosellæ portulacæ &c. Nro 6. Quibus seu infusis, seu decoctis, adduntur mel, oxymel, oxymel squillæ cum rob ribesorum, mororum, cerasorum, prunorum, pomorumque acido dulcium, sambuci; Syrupus e succo citri acetosæ, acetosellæ, cerasorum, fragorum berberum &c. additis pro rerum necessitate salibus neutrīs; Nitro, sale prunellæ, polychresto sibin diaphoretico non abluto &c. a quibus salibus abstinentium, si alvus liberior, aut plane diarrhæa adfit.

Cardiaca sunt: Decoc̄ta panis albi, cum cerasis, fragis, rubo, idao, cerasis acidis, aut ribesii, Nro 7. Serum lactis vinorum, lac ebutyratum, & in summa debilitate ipsum vinum. Hæc, & similia diluunt humorum massam, spissa attenuant, sicut exstingunt, leniunt acre, stricta laxant, dolores moderantur, incipientem putredinem corrigunt, averruncantque futuram, vires denique refocillant, sustentant.

Audire saepius debui, quod Apothecario (*bonus, & justus ob proprium lucrum censor*) parum, aut nihil intelligere videar, meamque iupellestilem medicam admodum curtam esse, qui quotidie non innovem, mutemque quidquam; p̄r me licet, dicat ille solos dignos, solosque aptos, quos vocent, aut quibus se fidant ægrotantes, qui ter de die alia, totque diversa cœlo, præscribere, adornareque possint. Amaret, ut officina ipsius omni mente eva-
cuare-

cuaretur, & cubiculum ægrotantis in officinam Pharmacopœi videretur mutatum, et si interim auxilii veri inops æger suis sub miseriis tristis gemat, oceumbatque: servet pro se *hyacintum*, *smaragdum*, *aurum*, *margaritas orientales*, *aliosque lapides pretiosos*, servet sibi *dentes*, & *ossa animalium*, *pulveres Bezoardicos*. *pulverem pretiosum abbum*, *Pannonicum rubrum*, *pleuriticum angustianum*, *Wedelii*, & id genus alia, quibus certe damnosius nihil: etenim implentur corpora rebus a natura non domandis, quæ vi sua mechanica agunt, & irritando *vomitus*, *convulsionesque* producunt, aut non palpandi *pulveris forma*, cum *succo gastrico*, & *enterico* in molestas, imo lethales abeunt *concretiones*. Quare ejusmodi *pulveres* nunquam a me petuntur, nisi fors rariore exemplo sit *orta febris ab acido*, aut *infantum*, *gravidarum*, ac *quarundam puerorum*, morbi poscant eosdem & tunc omnium instar mihi sunt *lapides cancrorum*, aut *magnesia salis Nro 8.* Tanta enim terrestrium lapidea indoles non admittit, ut a debili motu peristaltico infirmorum facile iterum expelli queant, hinc saepe observatum legitur, intestina incruxata reperta fuisse in cadaveribus, quod vel ipsi patroni terrestrium fateri, coacti debent, nec in dubium vocare ausi sunt. Et quod saepius non nocuerint, laudari tamen non possunt, cum & venena nonnunquam impune assumta fuerint.

Per hanc, et si simpliciorem medicinam, magis tamen rationalem, & salutariorem, longeque egenis pauperibus, totique infimæ fortis genti tollerabiliorem, justo calculo initio, multo feliciores, & plures possum numerare curas, quam qui cum fastuosa sua culina ægros præ ipso morbo gravius premunt.

Verum enim vero alia mihi subinde incendum est via ; *Emetica*, *purgantia*, *spiritus vitrioli*, *spiritus cornu cervi*, *kermes minerale*, *opium*, *cambphora*, *moschus*, *serpentaria*, *valeriana*, *cortex peruvianus*, & alia in usum vocanda.

Emetica in morbis acutis necessaria reddunt; nimia stomachi repletio, maxime per carnes, amarities oris, appetitus prostratus in nauseam increscens, conatus vomendi, aut ipse vomitus materiæ corruptæ, & acris, lingua spuria, & dentes, ructus nidorosi, ova, aut carnem putridam redolentes, flatus molesti, pondus gravans in regione ventriculi, dolor capitis, vertigo, moeror, proclivitas in somnum, pulsus a suo ordine recedens, & aliquando cum duritie remittens, maxime si acida, aquosa diluentia superius recensita ad materiem acrem corrigen-dam nihil proficiant. & nausea a quovis etiam grato assumto augeatur.

Si vero morbus ex debilitate, aut humorum defectu, si siccitas universalis, inflammatio, aut valida ^{frobis} adfuerit, aut crisis institerit, nulla-

tenus emeticum propinandum est, quod tunc tantum pulcherrimas præstat curas, quando pura bilis suis signis conspicua hos tumultus creat, aut materies juxta HIPPOCRATEM turget.

Post quemlibet vomitum juvat aquam tepidam, vel potum cheatum haurire, facilius sic vomunt ægri, & facilius materia eliminanda ad vomitum disponitur; pessimus vero mos est, sola aqua tepida vomitum excitare velle, gravatur, & debilitatur inde ventriculus, hinc anxietates, & nullus tamen ideo vomitus; item & assumto vomitorio nihil oportet bibere, donec sequatur vomitus.

Ypocacuanha cum Tartaro emetico, aut foliis Tar-
tarus emeticus optime satisfaciunt Nro 9. Sola
ypecacuanha, in pituita repleto, minusque ideo
irritabili ventriculo, debitum effectum non semper
præstat, tumque & alvum adstrictam potissimum
relinquit, quæ non semper indicationi
respondeat.

Purgantia in acutis soleo dare, ubi præceps
vitæ periculum subitam revulsionem indicat, ut
v. g. in Phrenitiæ, angina, & cæteris morbis in-
flammatoriis supra pectus; ubi manifesta signa fa-
burræ in primis viis habentur; nec tamen eme-
tico eandem excutere satis tutum foret, veluti:
in herniosis, gibbosis, gravidis, hæmoptoicis,
phtysicis, admodum debilibus; inflammatione,
aut

suppuratione alicujus visceris laborantibus; ubi diarrhoea Symptomatica faburram in intestinis præsentem indicat, qua evacuatione sponte oborta, ipsa natura artem invitat, ut sibi ferret auxilium; Dantur porro purgantia sub finem morborum acutorum, absoluta jam, vel ex toto, vel pro maxima saltem parte evacuatione critica in duplum potissimum scopum, ut fortes per decursum morbi accumulatae expurgentur, & materies morbosa superstes adhuc, & vaga fors in corpore, neque perfecta rite crisi adhuc eliminata effuderetur. Quo quidem recidiva omnino impeditur, vel tristes fane morborum horum reliquiae præcaventur. CL. MOSGAGNI ubi omnibus jam pacatis, & serenis inæqualitatem in pulsu, aut lenes tendinum subfultus observabat, a materia critica, ad vaginas nervorum deposita, prevenire suspicabatur, monetque ideo, purgans exspectare, & postulare illam materiem.

Lenissima autem requiruntur, quæ corpus vix mutant: *Tamarindi, Cassia, Cremor tartari, serum lactis tamarindinatum, aqua laxativa Viennensis, Manna, Sal seigneti, Thermarum, Carolinarum, Sal amarum &c.* Nro 10.

Spiritum vitrioli Nro 11. in dissolutione putrida humorum felicissime adhibui; Camphoram Nro 12. Serpentarium Nro 13. Castoreum, Spiritum cornu servi Nro 14. Moschum Nro 15. ad mentem famosissimi Viennensis Prædici JOSEPHI QUADRIN.

RIN præscripsi, qui inter multa millia acute decumbentium experientia didicerat: ægris, quorum pulsus parvus, debilis, sed æqualis, & inolllis erat, Camphoram, & Serpentariam profuisse, iis vero, qui pulsum tremulum, inæqualem, intermittentem, sed mollem habebant, Spiritum C. C. cum essentia castorei majoris opis fuisse. Quamprimum vero pulsus leviter durus erat, moschus solus levamen tulit, hic enim, sine quod stimulum augeat, vel permanentem faciat, nervis amicus dicitur esse. Parcior dosis saepe vix juvat, major prodest omnino. In pulvere cum Saccharo, nunquam cum aliis exhibeo moschum. Inanis enim medicamentorum mixtio est impedimentorum præcipuum, quæ non finunt, ut medicina practica nova capiat incrementa. Peccant quotidie fere Medici in scribendis formulis, aut superflua aut noxia miscent, ut simplicissima mixtio vix satis laudari & commendari possit.

Kernes minerale Nro 16. profuit, quando sputa crassa prodire non poterant, stertor cum suffocationis metu accesserat. Copiose tamen simul bibendum erat decoctum althææ, alia expectorantia, imo etiam Limonada, erant vapores tepidi ore hauriendi, vesicantia applicanda, & ubi præceps adeo vitæ periculum urgebat, vena secanda.

In vehementiori diarrhoea, quando infusum ex floribus rhocados, & sambuci nihil proderat.

Bolus

Bolus armena, terra catechu, cortex simarubae
Nro 17. urgente admodum necessitate opium Nro
18. per vices exhibendum erat. Si vero diarr-
hoea suppressa, anxietas, respiratio difficilis orire-
tur, cum abdomine inflato clyisma emolliens
ex decocto althææ, aut lacte injiciebatur, ex-
tractum corticis peruviani, vel ejus decoctum
Nro 19. largissima dosi sumtum Symptomata im-
minuebat, quæ Symptomatum imminutio cum
secedente alvo restituendæ sanitatis spem promit-
tebat, cum alias gangræna subito & morbo,
& vitæ finem imponeret.

Corticem Peruvianum, remedium vere Di-
num, Sacram medicorum anchoram, ex præju-
dicata plurimorum opinione sæpius negligere de-
beo, tristisque intueri, quam dirissimis Sympto-
*matibus ægri torqueantur, aut prorsus occum-
 bant, quos si non servare, saltem nonnunquam
 eorum cruciatus mitigare potuisse.*

In omnibus malignis, in omnibus febribus
 cum alternis exacerbationibus, in febre ardente,
 ubi exacerbationes factis evacuationibus mortem
 minitantur, in omnibus febribus exanthematicis,
 in putridis, aut in putridas abeuntibus,
 verbo in omnibus febribus, quæ consuetis me-
 dicamentis cito non obediunt, tempore inter-
 missionis, aut saltem remissionis corticem Nro 19.
 varia dosi, variaque forma exhibere convenit.
 Nec timendæ crisiū turbationes, quæ cortice
 potius promoventur.

China China liberaliore dosi exhibetur , si Symptomatum discrimina urgeant, si vero febrim sensim frangi expediat, minori dosi cortex febrim quandoque inopinato demit, ejusmodi tamen naturæ benignæ febrim mihi hucusque observare nondum contigit , in qua cortex indicaretur , & scrupulus unus extracti ad eam profligandam sufficeret. Forsitan erant febres sola natura subi-
genda ? nequaquam tales poterant esse , cum periculosa proclamarentur. An addita ammoniaca-
alia virtutem corticis adaugeant ? experimenta
me semper fallunt.

Generales fere regulæ sunt , ut nunquam , nisi necellitas urgeat , ab initio cortex exhibeatur , antequam primæ viæ a sordibus rite purgen-
tur , & hypochondriorum obstructiones , si quæ adsunt , aut quarum faltem metus est , resolvantur. Tandem sub usu corticis ab omnibus evacuationibus , imo ab ipsis innocuis clysmati-
bus sollicitate abstinentur , quæ vim corticis prorsus infringunt , & febrim immediate revocant ; Verum enim vero si necessitas urget , & no-
vum aliquod Symptoma sub corticis usu obori-
retur , quod aliquam evacuationem instituendam
vehementius exposceret , audacter , & sine scru-
pulo fieri potest ; ea solum cum cautela , ut sub
evacuatione abstineatur a corticis usu ; qui iterum
repetendus eadem adhuc die , postquam duæ ,
vel tres horæ a fine evacuationis institutæ trans-
iverint , quare mihi eorum methodus minime
probatur , qui corticem cum purgantibus mixtum
exhibent . Quando

Quando vero post morbos corpus exhaeritur,
& respiratio ad motum difficilior cum sputis pu-
rulentis notatur ; equitatio, aura liberior, de-
coctum *ex cortice peruviano*, & *Lichene Islandico*
Nro 20 interposito lactis usu cum moderato cor-
poris exercitio pulchre profunt.

Post febres continuas ægri sudoribus quando-
que disfluunt, efficax admodum est *Salviae Nro*
21. infusum aquosum, aut vinosum ; si inde, ut
quandoque notatur, calor major, aut sitis crio-
tatur, cortex peruvianus *Nro 19.* imprimis deco-
ctum, *Spiritus Vitrioli Nro 11.* item guttulae
quædam liquoris anodynæ mineralis in potu uti-
liter propinantur.

Surditas remanens aut sponte cedit, aut em-
plastro ex galbano cum camphora nuchæ im-
posito tollitur.

Oedematosi tumores lenibus purgantibus,
cortice peruviano ; frictionibus, & motu corpo-
ris curantur.

Metastases ad parotides, vel glandulas ingui-
nales rariores sunt, & si tales tumores apparent,
emplastrum gummosa, ut diachylum cum gumma-
tibus, de Galbano crocatum applicatur, atque
statim, ac pus formatum judicatur, aperiuntur,
neque exspectatur fluctuatio puris, aut tumoris
mollities, cum pus adeo tenax, ut tumores in-
tegre maturi, satis duri sint.

Exanthemata, ut sunt millaria, Scarlatina, &c. aliquando prorumpentia, singularem non poscunt medelam, retrocedentia pro varietate causarum diaphoretica, emetica, opium, vesicantia, venæ sectionem petunt: Venæ sectionem abundans sanguis, emeticum ventriculus cibis ultra modum repletus: & si a refrigeratione vel diarrhœa retrocesserunt, infusum florum fambuci, diaphoretica Nro 2. opiate Nro 18. vesicantia opem ferunt.

C A P U T V.

De Febribus intermittentibus.

Intermittentium naturam, & varias illas profilandi methodos anxia mente persæpe scrutatus fui, sed quid in his indagandis profecerim, nondum scio; origines namque morborum & causæ longe abstrusiores quandoque sunt, quam ut humanæ mentis acies eo usque penetrare possit, saepiusve natura novum exorditur opus, ubi conatus nostri desiere.

Tria febrium intermittentium stadia sunt : frigoris , caloris & sudoris : subsequitur apyrexia , & æger omni ex parte sanus vivit : Revertuntur iterum priora Symptomata , vel prorsus eadem eodem modo , eodem ordine , eodem tempore , vel etiam mutata aliquantulum , qui est typus intermittentium regularium : occurunt etiam erraticæ , seu typum obscurum habentes , aut nullum ordinem sequentes : sunt & variæ febres larvatæ , pleuritidem , cholera , apoplexiam , cæcitatem &c. mentientes , vix noscendæ , nisi quod Symptomata certo tempore redeant , quæ aut admodum mitia fuerunt , aut plane cessarunt.

Communiter incipiunt lassitudine , pandiculatione , horripilatione , nausea , vomitu , dolore capitis &c. Pulsus , qui debilis & parvus tempore frigoris fuerat , subsequentे calore in pleniorum & fortiorum mutatur : augetur fitis: urina magis tingitur : demum sudore febris terminatur , evanescunt Symptomata , remanente ut plurimum debilitate.

Causa proxima vix determinari potest ; etenim febris , si phænomena spectemus , reliquis morbis notior ; si constitutionem & causam , omnium ignotissimus.

Probabilis est sententia Illustr. van SWIESTEN : eam in nervis & liquido nerveo hædere.

Causæ remotæ & prædisponentes variæ sunt: Autumnales sæpius bili putridæ in primis viis hærenti originem debent: nonnunquam gluten viscera obfidens febrim producit; non raro aër paludosus, animi pathemata &c. febrim caufant. Quartana frequentius a victu crudo, du riore, vita sedentaria, frigore autumnali insveto, a scabie retropulsa oritur.

Ex his vernales aliquando adeo mites, sæpe post aliquos paroxysmos sponte cessant: autumnales nonnunquam remediis pertinacissime resistunt, frequenter recidivant; exhaustis, cacho chymis, gravidis febris fat mitis lethalis fieri potest; vel & illis, qui diurno alio morbo laborarunt. Aliquando post unum aut alterum paroxysmum jam interimunt. Tempore humido & pluvioso difficilius curantur, quam siccо. Senes non raro pereunt in frigore febrili quartanæ, ubi e contra infantes tenelli per plures menses quartana laborant, & inde non op primuntur.

Cura alia est in paroxysmo, alia extra illum. In frigore febrili, calide potandam præbeo infusionem florum sambuci cum melle, in calore eandem continuo, nonnunquam nitrum, nonnunquam cremorem Tartari aut Succum citri addendo, tandem sudoris tempore idem manet potus; mutatur aliquoties cum jusculis & ad refocillandas vires datur ptyfana vinosa; sicque copia liquidorum aucta, quam blan-

blandissime & sudores, urinaque promoventur; nequaquam autem vi caloris, medelæ, stragulorum exprimuntur.

Extra insultum febrilem primum est, quod pro morbi, ætatis, sexus, & consuetudinis ratione diætam ordinem, nec exquisitam adeo, nec etiam pleniorē : ex copioso re nutrimento vires vitæ supprimuntur, & defectu debiti nutrimenti fatiscunt, peccant itaque, morbosque pejores, periculofioresve reddunt, qui nil nisi tenuem diætam crepant, ne ægri morbum, ut ajunt, nutriant. HIPPOCRATIS præcepto & exemplo, ægris febre intermitte laborantibus alimenta admitto talia, tanta, totiesque, quam & consuetudo, & facilis eorum tollerantia concedunt; sin vero pluribus assvetis iam prævi morbi viscera iisdem ferendis non sint, ego eodem præcipiente sene præparatione tenuiore & parciore quidem, sed frequentiore exhibitione id reparare ac supplere conor.

Venæ sectio casu aliquando prodest & adhibetur in intermittentibus, quando metuitur, ne in plethoricis a valido febrili motu humor copiosior circumductus noceat stagnando, obstruendo, inflammando, repagulaque sua diffringendo. Ita & hæmorrhoidum fluxu levari insigniter, aut etiam penitus curari possunt, quando forte atra bilis in iis peccat.

Emetica Nro 9. & purgantia Nro 10. & 22 non nisi secundum cautelas superius enarratas ordinantur; obtigerunt tamen mihi casus nonnulli, ubi nulla in primis viis observabatur impuritas, alia remedia incasum adhibita fuerant, emeticum & id repetitum profuit: an! quia stimulando moveret materiam febrilem, eandem turbaret, confunderetque?

Purgatis pro necessitate primis viis nonnunquam exhibeo sulphur antimonii auratum tertiae præcipitationis Nro 23. ut in quotidiana tribus vel quatuor horis post paroxysmum pulvis & post octo horas alter cum potu theato sumatur; alii duo post alterum paroxysmum eadem ratione deglutiuntur: in tertiana & quartana diebus apyrexiae mane & vespere unus datur.

Effectus sulphuris aurati diversi admodum notantur. Quibusdam prima dosis vomitum excitat, altera alvum solvit, tertia urinam & quartam sudorem promovet. In aliis omnes doses purgant, subinde primæ purgant, & subsequæ fistunt; subinde ab omnibus dosibus nec minimus effectus conspicuus. Verum tamen, quisunque demum sequatur effectus, nihil turbat ulteriore exhibitionem.

Remedium hoc ante plures annos in intermittentibus multum laudavit UNZERUS, apud plures praticos æque cum bono effectu adhibitum fuisse novi, mihi jam in Croatia familiare erat

erat medicamentum, quod ideo tantum hic dico, ut inepta eorum superbia remittat, qui novum inventum & arcanum paucissimis notum jactitant; fors ideo arcani titulo insigniunt, quod cum extracto amaricante in pillulas redigant; interim tamen præstans hoc tonicum (ita illis nuncupatum) plerumque fallit & febris continuat, donec alia ratione profligetur.

Paroxysmus post sumptum sulphur auratum, sæpillime filet & curata est febris; aliquando tamen levior, graviorve ægrum vexat paroxysmus, & tunc finito paroxysmo cortex Nro 19. & 24 exhibendus. Si vero febris vehemens, ut æger futuro paroxysmo sustinendo impar videatur; si *colica*, *apoplexia*, *pleuritis* &c. periodica; si exanthemata acutis alias communia simul intermitte juncta sint, illico Kinæ auxilium adhibendum.

Salia media Nro 25. sæpe etiam intermitentes ex integro tollunt; curantur etiam per sudorifera ante paroxysmum data; ita & scio febres profligatas allio & pipere cum multa calida aqua ante accessionem sumtis; pessima tamen mala, immo & mortes vidi, quando piper cum Spiritu vini haustum fuerat. Fugienda etiam sunt impostorum arcana, quæ plerumque Arsenicum recipiunt, quod non interno, sed externo etiam usu lethale venenum est.

Epicarpium ex Sinapi, epithema Spiritus vi-
ni linteis excepti, alia ad ventriculum applica-
ta; inunctiones Spirituofas, Laudanum, & alia
plura feliciter quoque adhibui.

Tribus septimanis post sopitas febres lene
plerumque purgans Nro 26. exhibeo ad recidi-
vam, aut ad alia etiam mala præcavenda, quia
sæpe de materia febrili quidquam remanet, vel
etiam quia renatus a febre nimius sæpe appetitus
quid indigesti colligere potest. Tandem subjun-
go roborantia veluti theriacam diathesaron, vel
vinum ex herbis amaris cum marte, rad-impe-
rat. &c. Nro 27. ast rariores sunt ægri, qui cu-
rata febre medicinas amarent.

Necessitas nonnunquam urget medicos febres
præmature suffocare, quæ cessante hac necessi-
ta rursus revocandæ sunt per excessum in rebus
non naturalibus, per purgantia repetita, aut
per spiritum salis ammoniaci.

In viscerum indurationibus inunctiones ex
unquento althææ svadentur & notabiliter tactui
resistenti visceris duritiei utiliter emplastrum
de cicuta apponitur.

C A P U T VI.

D e D y s s e n t e r i a.

Frequens est hic locorum dysenteria, omni anno incolas Aradienses infestans, quæ anno 1779. admodum crudelis multos trucidavit. Jam mense Majo incepit & ad usque Novembrem continuavit, qui morbus Autumno alias familiaris ideo anticipasse videtur, quod jam Februarius, Martius, Aprilis eam tempestatem aëris, eum calorem & siccitatem secum tulerint, quæ alias Aprilis, Maji, Junii mensibus familiaria sunt.

Anno 1780. rarissimus hic erat morbus, sed febres intermittentes adeo pertinaces expertus sum, quæ sœpissime recruduerunt, & nunquam in integrum siluerunt, nisi diu corticis usus continuaretur.

Incepit 1779. dysenteria cum gravitate, lafitudine, debilitate, cibi fastidio, siti, frigoris molesta sensatione, quam paulo post calor lenis sequebatur, cum dolore capitis, ventriculi intestinorum. His os mucosum erat & lingua sedimento

dimento albo flavescente, tenaci sordida, fœtor putridus; circa tertium vel quartum diem tenuimus validus, frequentissimæ, biliosæ alvi, nigræ, sanguinolentæ, ac mucosæ, atque fœtidissimæ dejectiones. In non nullis circa hunc diem cholera salutaris supervenit, siquidem ex omnibus, quos cholera prehendit, nullum periisse audivi, sed potius illos citissime convaluisse. Circa decimum diem lingua antea mucosâ, jam rubicunda, fere pellucida, major ex ore fœtor, putulæ hinc inde, & maculæ, quasi scorbuticæ, dejectiones cum vermibus, brevi vitæ finem fecerunt. Horedum apud nonnullos, præsertim infantes spectaculum, quibus aliquot diebus ante mortem dentes, gingivæ, oris labia, genæ, pudendorum carnes, & intestina erosa exciderunt. Hæc fuit idea morbi sibi relicti, antequam mihi innotuisset, ab eo enim tempore, ubi aliquam medendi normam ordinaveram, tam tristia non contigit videre, licet morbus crudelis perplures adhuc interemerit. Ex centum adultis modo unum, modo duos perdidi; ex infantibus vix vigesimum servare potui.

Causas agnovi: victum depravatum, olera nulla, aquas putrescentes, animalculis aliquando refertas, siccitatem, & calorem majorem: morbi vim augebat perversissima curacionis methodus per spirituosa, & cinnabarina. Ita eodem anno, mense Februario in Possessione Kovácsz quotidie plures ex dysenteria moriebantur: horruī morbum anni temporis, & tempestati

pestati minime respondentem. Anxius de causa mali, casu eam detego. Cinnabaris minera cum cremato, & variis aromatibus adhibita fuerat, unde erosa viscera, & egestiones alvinæ cruentæ. Aufero ex fornice venenum deleterium, & impetravi apud J. Comitatum, ut ejus venditio prohiberetur. Cessavit ibi morbus, & ex 37. ægris, quos dirissima jam vexaverant Symptoma, omnes per epotum copiosum althææ decoctum solum, vel cum lacte mistum, integre convaluerunt.

Morbum hunc e genere putridorum statim debellavi, exhibendo *Tartarum emeticum* Nro 9. larga aquæ quantitate dilutum, & viribus feren-tibus repetitum est emeticum, in provectioni autem statu, & ubi ex longitudine morbi jam fractæ essent vires, *Spiritus virioli* Nro 11. Serum laetis vinorum maxima quantitate sumtum, putridos correxit humores. In leviori malo illis, qui media habuerunt, pro ordinario potu pul-pam tamarindorum cum cremore tartari in aqua foeniculi; pauperibus acetum, cremorem tartari in aqua fontana ordinavi. Item pro potu ordinario decoctum avenæ instar Coffée tostæ mire profuit.

Correctis ita humoribus brevi mitigabantur Symptomata, & dejectiones cessarunt. Raro decoctum fructuum corni, corticis Quercini, aut alia adstringentia Nro 17. necessaria fuerunt. Ad vitia oris succum semper vivi, cum spiritu salis,

& melle rosaceo, vel & addita cochlearia aqua Nro 28. feliciter adhibebatur. Externe applicabantur abdomini fomenta ex absynthio, rutka, millefolio cum vino, vel etiam aqua decoctis. Clysmata inviscantia apud ditiores in usum vocabantur, & quia plebeiorum praejudicia immutare impossibile erat, apud illos non applicabantur. Fumus therebinthinæ ano exceptus, maximæ etiam fuit utilitatis.

Generalem hanc methodum ubique ordinavi, ut quivis sibi, & vicino consulere possit.

Venæ sectio absolute prohibita fuit, cum & fani, qui sibi prophylaxeos ergo venam incidenterant, paulo post morbo corriperentur, & pessime afficerentur. In præservativum, aqua cum radice calami aromatici decocta, aceto acidulata & vinum profuit; circa ortum, & occasum solis maxime ad fontes, qui omnes purgari debuerunt, ignes cum multa flamma excitabantur, ut insecta ibi obvoltantia perirent, & aqua iis tantum non inficeretur. Fœces dysentericorum admodum foetentes in profundas foveas depositæ terra illico tegebantur.

Nonnullis ex summa jam nata putredine abdomen in immensam extendebar molem, & post paucos dies mors tragædiam finivit. Quinque ita constitutos aqua per glaciem refrigeratissima epota, & etiam abdomini applicata, faniati restitutos scio. Videtur laxatas fibras constrin-

stringendo eas gelida roborasse & vasis robora-
tis materies putris eliminata fuisse.

Cessante dysenteria, mense Novembri usque ad finem Januarii anni 1780. immane quantum viguerunt febres acutæ cum efflorescentiis rubris, scarlatinis, erysipellate, quibus in multis potissimum in infantibus succedit vel parotis resolvenda vel suppurans. Alii toto corpore desquamabantur, ita ut squammæ seu potius fragmenta epidermidis instar palmæ manus integræ secesserint.

In curatione superius descriptam adhibui methodum, novi nihil tentavi, quod multi mirabantur vel potius increpabant plures, me adeo eorundem remediorum tenacem esse, ut nullatenus formulas meas mutarem. Sed quid? anne illos imitari debuisse, qui ad morbi causas ne minimum attendentes, folis Symptomatibus obtemperantes, indeque continuo cespitantes, singulis visitationibus plures formulas, vel inter se, vel antecedentibus valde saepe contrarias præscribere solent? Vegetus homo pane, aqua, & lacte nutritus per triginta lustra vivit & valet, vix decem inter infirmitates attingunt, qui quotidie nihil aliud student nisi novas alimentorum præparations: anne tantopere mutata morbo humana fabrica, ut vix per aliquot hebdomades prodesse possent eadem remedia? Minime fane, nec mutationem nec remediorum compositionem gaudet natura, nihil magis metuunt ægri, qui-

bus nauseam tollit consuetudo; unica formula acutos plures, unica chronicos saepe sanavit morbos *Cl. TYSSOT*, quem constantiae nunquam pœnituit, sed inconstantiae, quam ridet nasus spectator, & æger omnem abjicit fiduciam. Præter ptisanam, oxymel & paucissima alia nihil adhibebant veteres; quorsum ergo tot mutaciones? Quot inde mala? Perpetua circa vires medicamentorum caligo, morbi incrementum, Medici dedecus, ægri timor. Cognita morbi causa præstantiore medelam protinus adhibeat Medicus, & si acu rem tetigit, absit omnis variatio. Licet ignaris inutile crepare remedium, quod intra aliquot horas sœvum non diminuit morbum; sed gnarus est medicus sua morbo esse tempora, nec quicquam ante tempus vel selectiora medicamenta valere; non nescit quosdam esse morbos supra omnem vim medicinæ. Nec inde semper repudiandum remedium, quia ad lethum ruentem morbum fistere nequit. Menti ergo semper obvium sit præceptum HIPPOCRATIS & monitum egregii interpretis GORTERI, omnia secundum rationem facienti & non secundum rationem evenientibus, non transendum ad aliud, manente eo, quod visum ab initio. Quæ enim morbi causa cognita, probatis non cedit remediis, incertis non est tentanda: Et quamprimum rationalis medicus conatur experimento vago tollere morbi causam, nihil differt ab idiota & temerario, qui tentandi gratia omnia experiuntur.

FORMULÆ.

N. 1.

R. Fermenti panis libr. β .
 Pulv: Semin: Sinap: uncj
 Aceti qv: fatis.
M: F: Epipasticum

vel fortius.

R. Farin: Secalin: unc: iv.
 Pulv: Semin: Sinap: unc: iiij.
 Acet. qv. S. & M.

N. 2.

R. Amygdal: dulcium
 Semin: Melon: aa. uncj

E 3

Ca-

Camphoræ grvij.

Fiat l: a: Emulſio cum aqua fontan:
ttiſſ.

dein adde

Sacch: alb: uncj.

M: d: omni bihorio vafculum.

NB. Sine Camphora ad gustum
exhiberi potest,

N. 3.

R. Decocti hord:

vel aquæ fontan: unc: x:

Nitri puri drj.

Mell: communis uncj.

M: fiat: Enema

vel emolliens,

R. Decoct: rad: althæ. uncvj.

olei recent: uncj.

M: f: Enema.

N. 4.

N. 4.

R. Sapon: Venet: vel etiam ordinar:
 Salis communis aa. uncß.
 Solv: in aqv: font: lib, j.
 dein adde
 Mellis uncij.
 M: pro Enemate

vel

R. Flor. Arnic: drj.
 --- chamomill: Manj.
 Consc: mist: inf: f: q: aquæ
Eryvidæ per hor.
 Colat: uncvj.
 Exhibeatur pro clysmate.

N. 5.

R. Fl. Sambuc:
 Fol: Malv: aa. Maniß.
 Conscif: exhib.

*vel**R.* Rad: alth.

— foeniculi aa, uncij

Glycirrh: uncß.

Fol: alth: Manij

Consc: mist: exhib.

N 6.*R.* Rad. gramin: uncij

— acetos: uncß.

Consc: coqv: f: q: aqu: per $\frac{1}{2}$ hor.

Colat: lib: ij adde

Nitri puri drj.

Syrup: ribes: uncij.

M: omni bihorio sumat vasculum.

*vel**R.* Acetofæ cum toto uncijcoq: per $\frac{1}{2}$ hor: in f: q: aquæ

Colat: lib: ij adde

Syrup: Acetos: uncij

M: sumat pro Iubitu.

N. 7.

N. 7.

R. Micæ panis alb: uncij
 coq: s: q: aquæ per $\frac{1}{4}$ hor.
 sub finem infund: per $\frac{1}{2}$ hor.
 Cerafor matur: subacid: unc: iv.
 Colat: lib: ij: adde
 Syrup: cerafor subacid: uncij
 D: ad lubitum.

vel

R. Ribefior: maturor: lib β
 infusa in aqua conquassentur
 Colat: lib: iij adde
 Syrup: ribefior: uncij
 M: d: ut prius.

vel

R. Decoct: hord: lib: ii β
 Vini generos: uncij
 M: usus ut prioris,

N 8.

R. Lap: Cancror: Scrupj

Arcan: duplicit: gr x.

M: & d: tales:

Mane & vesperi unus

Cum infuso Nro 5.

vel

R. Magnes: alb: uncj

pulv: cort: aurant:

--- Sem: foenical:

Sacch: alb: aa: drj

M: f: pulvis, de quo detur infantiliter de die, quantum cuspide cultri capi potest; immo pro ratione ætatis etiam plus.

N. 9:

R. Ypecacuanh: gr: xx

Tart: emetic: grj

Fiat pulvis tenuissimus pro dosi.

vel

vel

R. Tartar: emetic: grvj
 Solv: in aqv: font: unc: vj
 dein adde
 oxymel: simpl: unc: j
 sumantur omni media hora
 duo cochlearia, donec probe vomat.

vel

R. Pulv: rad: Ypecac: dr:iß
 Cort: Aurant: dr:ij
 Cremor: Tart: drß
 Ebull: cum unc: iv. aqv: fontan:
 Colat: adde
 Oxymell: squill: uncß
 Sig: Omni horæ quadrante
 cochlear, donec sufficiens
 vomitus sequatur.

N. 10.

R. Cremor: Tartar:
 Arcan: duplicit aa: gr: xxx.
M. Fiat: pulvis pro dosi:

vel

vel

- R. Salis polychrest: driij
 Aqv: Laxat: D: V: unciiij
 M: pro unico haustu.

vel

- R. Fol: fennæ uncij
 Mann: elect: uncij
 Cremer: Tart: driij
 Conscif: mist: infunde in aquæ
 fervidæ lib:ij, relinque vase clauso per
 $\frac{1}{2}$ hor,
 Colat: exhib: pro haustu.

vel

- R. Tarmarin: uncij
 rad: alth: uncj.
 Consc: coqv: f: q: aquæ per $\frac{1}{2}$ hor:
 Colat: libij adde
 Nitri puri driij
 Mann: elect: uncij
 Syrup: berber: uncj

Cl-

Clarificetur, sumat omni hora
vasculum, donec purgetur.

vel

R. Prunor: exficcator: uncij
Cremor: Tartar. uncß
Conscif: mist: coqv: f: q: aquæ
per $\frac{1}{2}$ hor:
Colat: libij exhib: ut prius.

vel

R. Tinet: purgant: Disp. Vienn:
Seu seri lactis tamarind: libj
Sal: seignet: drvj
Syrup: rosar: solut: uncif
M: sumatur ut prius.

N. II.

R. Aqv: communis lib: iv
Sacch: alb: uncij
Sprit: Vitriol: qv: f: ad gratiam

vel

vel ad fortiorum aciditatem.
Detur pro potu.

N. 12.

R. Camphor: gr xv
 Pulv: Gumm: Arabic drj.
 Miftis & mortario vitro diu tritis
 adde aqua: Meliss: uncij
 Syrup: Kermesin. uncij
 M: sumat: omni hora, bihorio
 aut trihorio cochlear.

N. 13.

R. Rad: Serpentaria: Virgin: uncij
 Coccionell: gr xx
 inf: desuper: aqua: fervid: libet
 stent infusa per diem in loco
 moderate calido,
 Colat: adde

Elocosacch: Cinnam: uncß
 D: Vasculatim.

N. 14.

R. Spirit: Corn: Cervi
 Effent: Castor: aa gtxx
 Aqv: cort: aurant: uncß
 Syrup: cort: aurant: uncß
 M: sum: omni bihorio aut trihorio
 medium cochlear.

N. 15.

R. Moschi gr iv
 Saech: alb: Scrupij
 M: Fiat pulvis, omni bihorio
 aut trihorio unus.

N. 16.

R. Kermet: mineral: griij
 Opii puri grj

La-

Lapid: Canr: drj

M: Fiant inde pulveres N^{ro} iij

D: omni bih; aut trihor; unus.

N 17.

R. Boli Armen: drij

pulv: terræ Catech: drß

Syrup: diacod: uncj

aqv: fl: rhocad: uncvj

M: fumantur omni hora duo cochlearia.

vel

R. Pulv: Salicar:

— Cort: Simarub: aa gr xx

M: F: pulvis: Ter de die unus sum:

N. 18.

R. Opii puri grij

Sacch: alb: drij

Aqv:

aqv: fl: rhocad: uncij
M: D: omni bihorio cochlear.

N. 19.

R. Pulv: cort: peruv: selectiss:
Scrupij vel drj
Et dentur tales doses N^ro xij
Sumatur omni bihorio unus.

vel

R. Extract: cort: peruv: uncß
aqv: fl: chamomill: uncvij
Syrup: ---- uncij
M: D: omni bihorio cochlearia duo.

vel

peruv: Selectiss: uncß
Conscis: coqv: s: q: aquæ per horam:
Colat: libiß adde
Sacch: alb:

F

aqv:

aqv. cinnam: simplic: aa uncis
 M: D: omni hora vel bihorio vasculum
 tepide.

vel

R. Cort: peruv: rudit: tufi uncj
 coqv: in libis aquæ ad rema-
 nentiam unc x
 Sub finem coctionis adde
 fl: chamomill: pugij
 Colatura exhibeatur pro clysmate, quod
 etiam omni hora vel bihorio repetitur.

N. 20.

R. Cort: peruv: rud: tus:
 Lichen: Icelandic: aa uncj
 coqv: per horam in fl: q: aquæ
 Colat: libis adde
 Syrup: diacodii uncis
 Sumatur vasculatim.

N. 21.

N. 21.

R. Hb: Salviæ Maniſſ
inf: in libiſſ aquæ fervidæ
tegatur vasculum, donec infusum
refrigeretur & coletur
adde
Syrup: Kermes uncj
Uſus ut prioris.

vel

R. Fol: Salv: Manj
Vini rubr: lib: j.
Spirit: Vin: uncij
ſtent in infusione per 6 horas;
Colaſ: detur omni quarta
hora cochlear.

N. 22.

R. Rhei elect:
Sal: polychrest: aa Scrupij
M: Fiat pulvis pro dosi.

F 2

N. 23.

N. 23.

R. Sulph: antimon: aurat:
 tertiae præcipit:
 Tartar: Vitriolat:
 Lap: Cancror: aa gr v vel vj
 M: f: pulvis & tales N^{ro} IV.

N. 24.

R. Cort: peruv: select: alkohol: uncß
 Lapid: Cancror: driij
 Antimon: diaphoret:
 Conchar: calcinatar: aa drij
 Pulv: rad: Gentian: alb: drj
 M: Fiant inde pulveres N^{ro} xij
 Sumat æger mox a cessante paroxysmo
 unum, & dein omni quadrihorio, do-
 nec omnes absumferit.

N. 25.

R. Salis polychrest: drj
 D: ter de die unus.

N. 26.

N. 26.

R. MP: Ruffi Scrupij
 f: inde pillulæ N^{ro} xv
 Dentur pro dosi.

N. 27.

R. Cort: peruv: rudit: tus: uncib
 Limat: Mort: non rubigin:
 Sacch: alb: aa uncib
 Cinnam: drij
 Vitro angusti colli immis
 adfunde Vini generosi libib
 Colat: exhib:
 sumat æger ter de die uncias
 duas.

vel

R. Limatur: Martis non rubiginos: uncj
 Hb: Menth: Manib
 rad: imperat:

---- Calam: aromatic: aa drij
 Digere in libr: j vini per 24. horas
 Colat: ter de die vasculum Rosoglio.

vel

R. Zingib: condit:
 Theriac: diateff: aa uncj
 Syrup: Cinnam: drvj.
 M: d: omni 4ta hora cochlear Caffée.

N. 28

R. Mellis rosar: uncj
 Spiritus Salis gut xx
 M: D:

Hec Aradini die 12. Janii.

